

Ks. STANISŁAW CHŁĄD

CHRYSTUS WOBEC KOŚCIOŁÓW (Ap 2-3)

Kościół jest ukazany w Apokalipsie w relacjach z Bogiem (por. Ap 11; 21, 1 - 22,5), z Duchem (por. 1, 4...; 11, 11), ale najczęściej miejsca zajmuje przedstawienie jego relacji z Chrystusem.

Autor Ap nawiązuje do tradycyjnej koncepcji NT, według której wywyższony i chwalebny Chrystus (por. Ap 11 8; 5, 6.12. 6, 1.16...), w Ap przedstawiony z wieloma boskimi prerogatywami (por. np. Jego tytuły; *ho zōn* 1. 18; *ho hagios* 3, 7...¹), działa wobec Kościoła poprzez Ducha Świętego². Z tym, że główną czynnością wobec Kościoła, wyraźnie przypisywaną przez Ap. Duchowi Świętemu, jest "mówienie"³.

Wprowadzenia listów do siedmiu Kościołów (2, 1.8.12.18; 3, 1.7.14) postępując się identycznym schematem literackim, ukazują Chrystusa najpierw jako rozkazującego Janowi pisać do "aniołów"⁴ poszczególnych Kościołów wymienianych z imienia (*Tō(i) aggelō(i) tēs en... ekklēsiās grapson; ...; "Aniołowi Kościoła w... napisz:..."*). Gdy Chrystus zaczyna dyktować poszczególne listy, za każdym razem najpierw się przedstawia. Początek przedstawiania się też jest w każdym liście jednakowy (*Tade legei ho...*, "To mówi..."). Natomiast przy końcu każdego listu (2, 7.11.17.29; 3, 6.13.22) znajduje się inna identyczna formuła, z której wynika, że to Duch mówi do (wszystkich razem) Kościołów⁵ (*ho echōn ous akousatō ti to pneuma legei tais ekklēsiais; "Kto ma ucho, niech posłyszy, co Duch mówi Kościołom"*)⁶.

Według pierwszej części Ap w ziemskim Kościele Chrystus mówi do Jana (por. 1, 10 *egenomēn en pneumatī; "Byłem w Duchu..."*) i do Kościołów za pośrednictwem Ducha Świętego⁸, ale mówienie Chrystusa i mówienie Ducha nie sprowadzają się do siebie⁹. Czynnością własną Ducha towarzyszącą procesowi mówienia Chrystusa do Kościoła wydaje się być "otwieranie uszu" i sprawianie (rodzaj interpretacji tego co mówi Chrystus), że orędzie Chrystusa staje się zrozumiałe w całym Kościele powszechnym (por. J 16, 13-15)¹⁰.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu są działania Chrystusa obecnego w ziemskim Kościele (por. 1, 12; 2, 1), przedstawione w prorocki sposób w Ap 2-3¹¹.

1. MÓWIENIE CHRYSTUSA

Jednym z ważnych sposobów działania Chrystusa wobec Kościoła jest według Ap mówienie (por. formułę "To mówi..." w adresach siedmiu listów). Słowo chwalebne Chrystusa dociera do Kościoła za pośrednictwem Ducha Świętego, przy udziale człowieka (por. "słowa prorocтва" 1, 3; 22, 19), poprzez natchniony tekst. Treść Chrystusowego orędzia jest zawarta w sformułowaniach zaczerpniętych i polaryzowanych przez *Sitz im Leben* autora Księgi, dziedzictwo ST i tradycję słów ziemskiego Jezusa¹².

Odwołując się do teologii słowa Bożego rozwiniętej przez Deuterolżaszasa, według której słowo Boże jest czynnikiem stworzenia i zbawienia Izraela¹³, autor Ap ukazuje Chrystusa jako posługującego się skutecznie słowem jak bronią (por. 1, 16 "Z Jego ust wychodził miecz obosieczny, ostry"¹⁴) w swoim sądzeniu¹⁵ i nakazującego zachowywać Jego słowo, aby być zbawionym¹⁶. Chrystus jest wprost nazwany Słowem Boga (19, 13)¹⁷.

2. CHRYSTUS OBECNY W KOŚCIELE

Obecność Chrystusa w ziemskim Kościele została stwierdzona już w 1, 12n ("...a obróciwszy się zobaczyłem siedem złotych świeczników i pośród świeczników /kogoś/ podobnego do Syna Człowieczego...") i ponownie w 2, 1, w pierwszym z powtarzających się regularnie w siedmiu listach segmentów, zawierających tytuły przedstawiającego się Kościołom Chrystusa ("To mówi dzierzący¹⁸ siedem gwiazd w swojej prawicy, przechadzający się wśród siedmiu złotych świeczników"¹⁹). We wstępnym widzeniu Jan dostrzega najpierw Kościół sprawujący liturgię (siedem złotych świeczników²⁰), a dopiero w następnym etapie transcendentnego, zmartwychwstałego i uwielbionego, o boskich rysach Chrystusa ("podobny do Syna Człowieczego..." 1, 13-17) wśród złotych świeczników. Przedstawienie się Chrystusa (2, 1) ubogaca ten obraz o ukazanie relacji Chrystusa do siedmiu gwiazd i o element ruchu: *ho peripatōn*.

Oba obrazy przedstawiają ścisłą więź siedmiu gwiazd (Chrystus je "dzierży") i siedmiu Kościołów (Syn Człowieczy jest wewnątrz, wśród Kościołów) z Chrystusem, a poprzez Niego między sobą. Ta więź nie jest jednak nienaruszalna, a charakteryzuje się relacjami międzyosobowymi. W 2, 4n Chrystus zarzuca aniołowi Kościoła w Efezie, że porzucił (*aphēkes*) początkową miłość, że "spadł" (*peptōkas*). Zwrot "wszystkie Kościoły poznają" z 2, 23 upewnia przy tym, że to co Chrystus mówi do jednego Kościoła, jest ważne dla wszystkich innych²¹.

3. "PRZYCHODZENIE" CHRYSYTA

Ap nawiązuje do dawnej tradycji biblijnej i przedstawia Boga jako "przychodzącego" na ziemię (żeby "sądzić")²². Drugorzędna wobec tej tradycji była w ST i w żydowskiej apokalipsie nadzieja na przyjście Mesjasza²³. Ap zaś, podobnie jak inne pisma NT²⁴, dokonując releksji niektórych prorocstw, odnosi do Jezusa to co ST mówi o Bogu²⁵, a oczekiwanie na Jezusa Chrystusa, znanego wcześniej na ziemi, wysuwa przed oczekiwanie na przyjście Boga. To oczekiwanie jest nacechowane świadomością, że Jezus sam je zapowiedział²⁶, oraz że będzie karał²⁷ i oddawał każdemu według jego czynów²⁸ w ramach eschatologicznego sądu Boga, a ponadto ubogacone z jednej strony łączeniem z Chrystusem różnych wątków starotestamentalnych²⁹, z drugiej emocjami oczekujących.

4. SĄD CHRYSYTA

Osądzanie oraz nagradzanie i karanie przez Chrystusa poszczególnych ludzi według ich czynów obejmuje nie tylko pogan, ale i chrześcijan³⁰, przy czym okazuje się, że Chrystus już teraz przychodzi antycypując do chrześcijan ze swoim sądem i pedagogicznym działaniem; por. 3, 19: "Ja tych, których kocham (*philō*), karzę (*elegchō*) i wychowuję (*paideuō*)"³¹³².

Każdy z siedmiu listów zawiera sekcję tekstu poświęconą ocenie anioła danego Kościoła i członków wspólnoty³³, rozpoczynającą się czasownikiem *oida*, "wiem/znam" (2, 2.9.13.19; 3, 1.8.15). Chrystus nie tylko "dźrzy w prawej ręce siedem gwiazd", ale też "zna" ich czyny (*oida ta erga sou*)³⁴, a ponadto "przenika nerki i serca" (2, 23). Karanie osądzonych negatywnie, którzy nie nawrócą się³⁵, i nagradzanie za dobre czyny są funkcjami Chrystusa jako eschatologicznego Sędziego (por. "klucze Śmierci i Otchłani" 1, 18 i "klucz Dawida" 3, 7; por. Iz 22, 22)³⁶.

Dalej następują sekcje z zachętami³⁷. Chrystus poddając wspólnoty osądowi, poddaje je pokutnemu oczyszczeniu. Jest to rozwijający się proces, który ma ukoronowanie w wypowiedzianych przez Chrystusa rozkazach. Chrystus dąży do sprawienia poprzez nie tego, co wyraża. Z tym momentem wspólnoty zmieniają się³⁸. Po całkowitym oczyszczeniu będą w stanie "słuchać" orędzia Ducha i współpracować ze zwycięskim Chrystusem³⁹.

Chrystus przenika (por. 2, 23) i "osądza" Kościoły swoim słowem, oczyszczając je od wewnątrz (Ap 1-3). Wartościuje cechy Kościołów, zachęca, napomina, obiecuje. Od Kościoła oczekuje mądrościowej refleksji (*ho echōn ous*) dla zrozumienia, co Duch mówi Kościołowi. Duch aktualizuje pojedynczym Kościołom słowo Chrystusa⁴⁰.

Kościół z kolei oczyszcza się wewnętrznie poddając się "osądowi" słowa Chrystusa. Odnawia się, wycisza wewnętrznie i uzdalnia do słuchania głosu Ducha (1, 7...)⁴¹.

5. SKUTKI CHRYSZTUSOWEGO MÓWIENIA

Sprawcze mówienie Chrystusa obecnego w Kościele i jednocześnie stale przychodzącego, żeby poddawać go osądowi swojego słowa, wskazuje na karzące i nagradzające skutki działania Chrystusa wobec Kościoła. Chrystusowe działania wobec Kościoła dotyczą przy tym doczesności, kresu obecnego eonu i wieczności⁴².

Posługując się słowem-mieczem, Chrystus zwraca się na różne sposoby do hierarchów i Kościołów. **Chwali**: za dobre czyny (2, 19); za trud i wytrwałość (2, 24); za nienawiść do heretyków (2, 6); za stałość w prześladowaniu i w ubóstwie (2, 9); za trzymanie się imienia Jezusa aż do śmierci (2, 13); za miłość, wiarę, posługę i wytrwałość (2, 19). **Gani** (por. *elegchō*, "karcę"; 3, 19): za złe czyny (2, 22; 3, 1.2.15); za odstąpienie od pierwotnej miłości (2, 4); za upadek (2, 5); za tolerancję wobec heretyków, sekciarzy Balaama, Nikolaitów (2, 14n), fałszywych prorokiń jak Jezabel (2, 20); za duchową śmierć (3, 1); za letniość (3, 15-17). **Napomina**: wzywa do nawrócenia (2, 5.16; 3,3.19); grozi tym, którzy nie zechcą się nawrócić (2,5.21.22); przypomina dawny, lepszy stan (2, 5; 3, 3) i otrzymane dary (3, 18); każe być gorliwym (3,19). **Grozi** karą Bożego gniewu lub swojej "pedagogii" tym, którym nie spieszo do nawrócenia (2, 5.6.22n; 3,3). **Zachęca** do wytrwałości (2, 10.25; 3, 11). **Upredz**a: o próbach, żeby wierni wytrwali (2, 10); o uwięzieniu i pokusach (2, 10) jako prodromach ostatecznej próby dla całej ziemi (3, 10); o udzieleniu wytchnienia (2, 24).

Takie groźby jak "ruszenie świecznika" anioła Kościoła w Efezie (2, 5)⁴³, walka Chrystusa "mieczem ust" (2, 16), "łóże boleści" (2, 22), czy "wyrzucanie z ust" Chrystusa (3, 16) odnoszą się do doczesności. Doczesności dotyczą też **niektóre nagrody, jak "władza nad poganami" (2, 26), hołd ze strony Żydów (3, 9) i przyjacielska wieczerza z Chrystusem (3, 20)**⁴⁴. Eschatologiczne, ale osiągalne już w tym eonie lub u jego kresu, są cztery pierwsze dary z siedmiu wymienionych w końcowych segmentach siedmiu listów. Są to: "owoc z drzewa życia, które jest w raju Boga" (2, 7); "zwycięzcy śmierć druga na pewno nie wyrządzi szkody" (2, 11); manna ukryta i biały kamyk wraz z nowym imieniem (2, 17); "gwiazda poranna" (2, 28)⁴⁵. Natomiast nagrody wymienione w trzech ostatnich listach są już ściśle eschatologiczne: białe szaty, imię w księdze życia i wyznanie imienia zwycięzcy przed Ojcem i Jego aniołami (3, 4n); zwycięzca filarem w świątyni Boga i wypisanie na nim imion Ojca, Chrystusa i Nowego Jeruzalem (3, 12); zasiadanie zwycięzcy wraz z Chrystusem na Jego tronie (3, 21)⁴⁶. Chrystus antycypuje wobec chrześcijan swój sąd ostrzegając ich i wychowując, aby ich przygotować na sąd ostateczny.

6. APOKALIPSA NARZĘDZIEM CHRYSZTUSA

Spośród narzędzi jakimi Chrystus się posługuje w celu wpływania na Kościół na specjalną uwagę zasługuje natchniony tekst Apokalipsy. Samą księgę Apokalipsy, będącą tekstem przeznaczonym dla całego Kościoła,

można bowiem uważać za konkretny sposób "przychodzenia" Chrystusa i Jego narzędzie kierowania Kościołem. Ma ona tę samą skuteczność, co zawarte w niej słowa Jezusa. Przez nią Chrystus już teraz działa wobec chrześcijan (por. 1, 3 "Błogosławiony, który odczytuje, i którzy słuchają słów proroctwa..."; por. 22, 18n). Podobną funkcję spełnia siedem listów do siedmiu Kościołów. Chrystus wywiera za ich pośrednictwem wpływ na hierarchów i Kościoły⁴⁷.

PRZYPISY

1. Por. szczegółowe omówienie tytułów i czynności Chrystusa według Ap w: A. Jankowski, *Apokalipsa świętego Jana*, Poznań 1959, 298n (synopsa treści listów); t e n ż e, *Dopowiedzenia chrystologii biblijnej*, Poznań 1987, s. 94-158.

2. Por. R. Penna, *Lo Spirito di Cristo*, Brescia 1976, s. 159-301 i bibl. s. 306-328; A. Jankowski, *Zarys pneumatologii Nowego Testamentu*, Kraków 1982, s. 22-93; B. Moriconi, *Lo Spirito e le chiese*, Roma 1983, s. 136-142.

3. Poza Ap 2-3 jeszcze 14, 13; por. 19, 10; 22, 17.

4. Okazuje się, że Chrystus "dzierży w prawej ręce siedem gwiazd", które (według 1, 20) są "aniołami siedmiu Kościołów". Nie ma zgody egzegetów co do tego, kim są ci "aniołowie". Nie wydaje się, żeby można ich było utożsamiać z samymi Kościołami (tak ostatnio U. Vanni, por. *Apocalisse* 30) ze względu na objaśnienie z 1, 20 ("siedem gwiazd /to/ aniołowie siedmiu Kościołów są, a świeczników siedem siedmioma Kościołami są"). Ponieważ w tekstach siedmiu listów istnieją oceny dobrych i nagannych czynów "aniołów", stąd nie chodzi w nich chyba o duchy, lecz o ludzi - przełożonych poszczególnych Kościołów; por. B. Moriconi, *Spirito* 37; A. Jankowski, *Apokalipsa* s. 293-296. Jezus ma (dzierży) w prawej ręce siedem gwiazd (1, 16; 2, 1; 3, 1) i przechadza się wśród siedmiu świeczników (2, 1; 1, 12). Znaczy to, że aniołowie Kościołów i Kościoły znajdują się w ścisłej zależności i pod ochroną niebiańskiego Jezusa (nie jako pojedynczy chrześcijanie, ale jako siedem "świeczników"). To nie znaczy natomiast, że te relacje są niezienne i niezagrożone (por. 2, 4n). Wynika zaś z tego, że Jezus jest Panem wspólnot, a te muszą Mu być wierne; por. A. Satake, *Die Gemeindeordnung in der Johannes-apokalypse*, Neukirchen-Vluyn 1966, 22.25. Por. przegląd opinii o tożsamości "aniołów" w: Ch. Brüttsch, *La clarte de l'Apocalypse*, Geneve⁵1966, s. 44n; P. Prigent, *L'Apocalypse de St. Jean*, Lausanne-Paris 1981, s. 34n.

5. Z zestawienia z tekstem 19, 10 wynika, że Duch "mówi" za pośrednictwem proroków; por. F. Saracino, *Quello che lo Spirito dice* (Apoc. 2, 7, ecc.), *RiBi* 29 (1981), s. 15-24.

6. *Tade legei...* odpowiada starotestamentalnej formule *kōh 'āmar YHWH... = houtos legei Kyrios ...* (np. Jr 23, 16), natomiast podobieństwo formuł *tade legei...* i *akousatō ti to pneuma legei tais ekklēsiais* ze zwrotem z Dz 21, 11 (fragment z proroctwa Agabosa: 21, 10-14) *tade legei to pneuma to hagion* zdaje się wskazywać, że chodzi o zwroty używane we wczesnochrześcijańskich proroctwach; por. F. Hahn, *Die Sendschreiben der Johannes-apokalypse. Ein Beitrag zur Bestimmung prophetischer Redeformen*, w: *Tradition und Glaube*, Fs G. K. Kuhn, Göttingen 1971, s. 366, 377-380.

7. Por. przegląd opinii o sensie tego zwrotu w B. Moriconi, *Lo Spirito e le chiese*, Roma 1983, s. 100-108.

8. Por. A. Wikenhauser, *Die Offenbarung des Johannes*, Regensburg²1959, s. 32; T. Holtz, *Die Christologie der Apokalypse des Johannes*, Berlin 1962, s. 209.

9. Por. 14, 13 i 22, 17; por. A. Satake, *Gemeindeordnung*, s. 74nn; F. Hahn, *Sendschreiben*, s. 380n.

10. Por. B. Moriconi, *Spirito*, s. 65-67.

11. Ap 2-3 zawiera wizję typu prorockiego (zainteresowanie teraźniejszością, odniesienie do

sytuacji ludzi). Najwyraźniejsza wskazówka w Ap 1, 3; por. 22, 18; w Ap 2-3: 2, 7.11.17.29; 2, 6.13.22. Tekst jest przeznaczony do liturgicznego czytania i ma na celu budowanie wspólnoty; por. P. P r i g e n t, *Pour une théologie de l'image: les visions de l'Apocalypse*, RHPR 59 (1979), s. 373n. Listy do siedmiu Kościołów można uważać za przykład sposobu zwracania się staro-chrześcijańskich proroków do Kościoła; por. F. H a h n, *Sendschreiben*, s. 391n. Według wypowiedzi chwalebne Chrystusa (1, 19) ich treść odnosi się do tego "co jest" (*ha eisin*; chodzi o tekst 1, 4-3, 22), natomiast treść rozdziałów 4-22 do tego "co musi się stać" (*ha mellei genesthai*); por. U. V a n n i, *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Brescia ²1980, s. 120-122.

12. Por. Ap 3, 3; 16, 15 i Mt 24, 42nn; 1 Tes 5, 2.4; 2 P 3, 10 oraz Łk 10, 12-15 i groźby Chrystusa w siedmiu listach; por. J. D. G. D u n n, *Prophetic 'I' Sayings and the Jesus Tradition*, NTS 24 (1977 - 1978), s. 175 - 198; F. S a r a c i n o, *Spirito*, s. 10.

13. Por. Iz 40, 26 "Kto stworzył te /gwiazdy/? - Ten, który... wszystkie je woła po imieniu..."; 48, 13; 50, 2 "Czemu, gdy przyszedłem, nie było nikogo? wołałem, a nikt nie odpowiadał? Czyż zbyt krótka jest moja ręka, żeby wyzwoić? Czyż nie ma siły we Mnie, ażeby ocalić?"; por. "Słowo Boga Naszego trwa na wieki"; 49, 2 "Oстрым mieczem uczynił me usta"; por. 50, 4; 51, 16; 55, 11; 59, 21. Por. Ap 3, 14 o Chrystusie: "Początek stworzenia Bożego"; por. G. K i t t e l, *Jegō...*, TWNT 4, 127.

14. Por. 2, 12; 19, 15.21; por. W. M i c h a e l i s, *machaira*, TWNT 4, 531; t e n ż e, *rhomphaia*, TWNT 6, 997n.

15. Eschatologicznym w sensie ścisłym, por. 19, 11.21, ale też w sensie szerszym, w sądzeniu antycypowanym w eonie eschatologicznym szerzej pojętym, por. 2, 16.

16. Por. 3, 8 "Oto postawiłem jako dar przed tobą drzwi otwarte... bo zachowałeś moje słowo..."; 3, 10 "Skoro zachowałeś nakaz mojej wytrwałości i Ja cię zachowam od próby..."; por. 1, 3; 22, 7.9.

17. Por. J. C o m b l i n, *Le Christ dans l'Apocalypse*, Paris-New York 1965, s. 80 - 84.

18. Siła: *ho kratōn*.

19. Wyraźne odwołanie się w 2, 7 do symbolu drzewa życia z Rdz 2, 9 pozwala być może na połączenie stwierdzenia o przechadzaniu się (*ho peripatōn*) Chrystusa wśród siedmiu złotych świeczników z tekstem Rdz 3, 8 o przechadzaniu się (*mithallēk, peripatountos*) Jahwe Boga po rajskim ogrodzie, wśród którego drzew ukryli się Adam i Ewa. Niedostępne przez wieki drzewo życia jest już dostępne w Nowym Jeruzalem (Ap 22, 2; por. A. J a n k o w s k i, *Apokalipsa*, s. 147n). Chrystus przechadza się wśród Kościołów jak Jahwe wśród stworzonych przez siebie drzew. Oglądając je od środka ma rozeznanie w ich sytuacji i zwraca się do ludzi z podobną władzą jak Jahwe do pierwszej ludzkiej pary (Rdz 3, 9-19; por. Ap 2, 5b); por. K. M. W o s c h i t z, *Erneuerung aus dem Ewigen. Denkweisen-Glaubensweisen in Antike und Christentum nach Off* 1-3, Wien-Basel 1987, s. 175.

20. Jest prawdopodobne, że w perspektywie Ap siedem złotych świeczników spełnia obowiązek podtrzymywania światła wtedy, gdy spoczywa na nich "siedem lamp ognistych płonących przed tronem, które są siedmiu Duchami Boga" (4, 5); por. B. M o r i c o n i, *Spirito* s. 138-142.

21. Por. A. S a t a k e, *Gemeindeordnung*, s. 22n.

22. Zwłaszcza Deutero-Izajasz (por. np. Iz 40, 3.10); por. Ap 1, 4 "Łaska wam i pokój od Tego, Który jest, i Który był i Który przychodzi"; por. 1, 8; 4, 8; por. B. R i g a u x, *Saint Paul. Les Épîtres aux Thessaliciens*, Paris 1956, s. 214-218; A. O e p k e, *parousia...*, TWNT 5, s. 859n. 867; J. S c h n e i d e r, *erchomai...*, TWNT 2, s. 662-672; G. v o n R a d / G. D e l l i n g, *hēmera*, TWNT 2, s. 945-957; O. C u l l m a n n, *Die Christologie des Neuen Testaments*, Tübingen, ³1963, s. 156; G. v o n R a d, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 621.

23. Por. S t r a c k / B i l l e r b e c k 4, §. 872n; J. S c h n e i d e r, *erchomai...*, TWNT 2, s. 666n.

24. Por. B. R i g a u x, *Thessaliciens*, s. 195-280.

25. Por. Iz 40, 10 "Oto Pan przychodzi (*jābō, erchetai*) z mocą..."; 62, 11 "Oto twój Zbawca przychodzi (*bā, paraginetai*) ..."; 66, 15 "Oto Pan przybywa (*jābō, hekšei*) w ogniu..." oraz Ap 1, 7 "Oto nadchodzi (*erchetai*) ..."; 16, 15; 22, 7.12 "Oto przychodzę (*erchomai*) ...". O przeniesieniu przez Ap na Chrystusa funkcji sędziowskich przypisywanych w ST Bogu zob. J. C o m b l i n, *Christ*, s. 55-65.

26. Por. O. Cullman, *Christologie*, s. 145n.
27. Por. 19, 11; 14, 14-16; 17, 14; 19, 11-16. 19-21.
28. Por. 2, 23; 22, 12.
29. Np. Chrystus-Syn Człowieczy, istota od początku i z natury boska (por. 1, 7.14.16.17. 18.20; 2, 8; 3, 1.7.14; 4, 11; 12, 1.5; 14, 6.14.15.17; 19, 11.14; 21, 6; 22, 13...), ma przyjść na ziemię jako eschatologiczny sędzia (por. 1, 18), czego tekst Dn 7, 13 nie przewidywał; por. J. Comblin, *Christ*, s. 65-80.
30. Por. 2, 2.5.6.19.22.23.26; 3, 1.2.8.15.
31. Co najczęściej polega na karaniu; por. G. Bertram, *paideuō*..., TWNT 5, s. 622.
32. Jezus dyktujący siedem listów wydaje się być przedstawiony jako wcielenie starotestamentalnej Mądrości, jednocześnie pouczającej i wychowującej; por. np. w zestawieniu z Ap 3, 19 teksty Prz (LXX) 1, 8 "Stuchaj, synu, napomnienia (*paideian*) twego Ojca"; 3, 12 "Którego bowiem kocha Pan, karci (*paideuei*), chłostzcze zaś każdego syna, którego lubi" i Ap 2, 7.11.17.29; 3, 6.13.22 "Kto ma ucho, niech posłyszysz..."; por. J. Comblin, *Christ*, s. 120-128; P. - E. Bonnard, *La Sagesse en Personne annoncée et venue : Jésus Christ*, Paris 1966, s. 63-68, 129.
33. Słowa Chrystusa kierowane do poszczególnych aniołów Kościołów dotyczą samych Kościołów, o czym świadczy łatwe przechodzenie od form drugiej osoby liczby pojedynczej do drugiej osoby liczby mnogiej i odwrotnie bez wahań w biegu myśli, np. 2, 10: "Przestań się lękać... znosić będziecie ucisk... bądź wierny..."; por. U. Van n i, *Apocalisse: Esegesei dei brani scelti XVII, I*, Roma (P.U. G.) 1987-1988, s. 10n.
34. Funkcja i atrybut starotestamentalnej Mądrości; por. Syr 15, 18n; Mdr 6, 3; por. J. Comblin, *Christ*, s. 122n.
35. Według 2, 23 Chrystus ma zamiar odplacić każdemu według jego własnych "czynów". Każdy jest osobiście odpowiedzialny za swoje postępowanie; por. A. Satake, *Gemeindeordnung* s. 23.25.
36. Por. J. Comblin, *Christ*, s. 60n.
37. Pierwsze czasowniki w trybie rozkazującym w poszczególnych listach są następujące: *mnēmoneue*, "pamiętaj", 2, 5; *mēden phobou*, "przestań się lękać", 2, 10; *metanoēson oun*, "nawróć się więc", 2, 16; *ho echete kratēsate*, "co macie, zatrzymajcie", 2, 25; *ginou grēgorōn*, "stań się czujnym", 3, 2; *kratei ho echeis*, "trzymaj, co masz", 3, 11; *zēleue oun kai metanoēson*, "bądź więc gorliwy i nawróć się", 3, 19.
38. Kościół jest więc jeszcze niedoskonały (por. oczekiwanie na Nowe Jeruzalem); ziemską wspólnota nie jest identyczna z niebieskim Jeruzalem, ani nie ma między nimi bezpośredniej ciągłości. Kościół jest prowizorycznym etapem w oczekiwaniu na Królestwo Boże; por. A. Satake, *Gemeindeordnung*, s. 25n.
39. Por. U. Van n i, *Struttura*, s. 304.
40. Por. U. Van n i, *Note introduttorie all'Apocalisse*, Roma (P.I.B.) 1982, s. 35.
41. Por. U. Van n i, *Note*, s. 26.
42. Tak klasyfikuje Chrystusowe działanie wobec Kościoła A. Jankowski, w: *Dopowiedzenia*, s. 136-138.
43. Kościół (Kościoty) jawi się Janowi jako złote świeczniki (Kościół sprawujący liturgię), wśród których jest czynnie obecny Chrystus. Jeśli anioł Kościoła "porzucił miłość" i "spadł", to ma obowiązek nawrócić się i pełnić dawniejsze czyny. Jeśli nie, to po osądzeniu go przez Chrystusa ("przyjdę") nastąpi kolejne działanie Chrystusa, wyrażone kategorią ruchu: "poruszę twój świecznik z jego miejsca". Chrystus nie grozi, że przestanie "dzierżyć" anioła Kościoła w Efezie. Ale miejsce Kościoła jest blisko innych świeczników i blisko Chrystusa. "Poruszony" świecznik przestanie zajmować tę pozycję. Na skutek nienawrócenia się anioła Kościoła zmieni się coś (na niekorzyść) w relacjach wspólnoty z innymi Kościołami i z Chrystusem. Zmieni się coś w naturze tego Kościoła; por. A. Satake, *Gemeindeordnung*, s. 25. Konkretnie może chodzić o utratę przez ten Kościół przodującego stanowiska w całej prowincji lub o groźbę skierowaną bezpośrednio przeciwko jego zwierzchnikowi; por. A. Jankowski, *Apokalipsa*, s. 148.
44. Por. E. Lohse, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen 1971, s. 28.30n. 33-35; P. Prigent, *Apocalypse*, s. 52. 58. 60. 70. 77-79; H. Ritt, *Offenbarung des Johannes*, Würzburg 1986, s. 28. 30n. 33. 35n.

45. Por. E. Lohse, *Offenbarung* s. 25-29. 31; P. Prigent, *Apocalypse*, s. 43n. 49. 53n. 61; H. Ritt, *Offenbarung*, s. 25-31.
46. Por. E. Lohse, *Offenbarung*, s. 32-34; P. Prigent, *Apocalypse*, s. 65-67. 71n; H. Ritt, *Offenbarung*, s. 32. 34. 36; A. Jankowski, *Dopowiedzenia*, s. 137n.
47. Por. J. Comblin, *Christ*, s. 62n.

Résumé

LE CHRIST ENVERS LES ÉGLISES (AP 2-3)

Selon Ap 1, 19 le contenu d'Ap 1, 4-3, 22 concerne le "présent" (l'Église dans son présent).

Ap 2-3 présente de formes diverses d'agir du Christ présent dans l'Église terrestre (cf. 1, 22; 2, 1):

1. Le Christ "parle" à l'Église (cf. les adresses des lettres). Ainsi il la juge et il lui commande de garder sa parole (cf. 3, 8.10).
2. Le "jugement" est une action pédagogique (cf. 3, 19). En se soumettant au "jugement" de la parole du Christ l'Église se purifie et se renouveau (cf. 1, 7...).
3. Le Christ est présent d'une façon dynamique dans l'Église qui célèbre sa liturgie (cf. 1, 12s; 2, 1) et en même temps il "tient" en sa droite les "Ange" des Églises (cf. 1, 20; 2, 1).
4. Le Christ "vient" à l'Église en cadre du jugement eschatologique de Dieu, en l'anticipant (cf. 1, 18; 2, 23).
5. Le texte même de l'Apocalypse est un instrument du Christ par lequel il "vient" et dirige l'Église (cf. 1, 3).